

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINING GRAMMATIK QURILISHINI SHAKLLANTIRISHGA DOIR ISHLAR MAZMUNI VA VAZIFALARI

Muslima Nuriddinova Komiljon qizi

FarDU Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Fozilova Odina Nabiyevena

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 16- mart 2023 yil

Ma'qullandi: 18-mart 2023 yil

Nashr qilindi: 24-mart 2023 yil

KEY WORDS

grammatika, nutq, so'z boyligi, lingvistika, morfema, adabiy til shakllanishi, ilg'or pedagogik texnologiyalar, qo'shma gaplar.

ABSTRACT

Mazkur maqolada ona tilining grammatik imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqida grammatik qurilishning ahamiyati xususida fikr yuritilgan.

Bola sabab-oqibatli aloqalar, vaqtbay, muhit va boshqa aloqalarni anglash bilan bir vaqtning o'zida ularni grammatik shakllarda va qurilmalarda ifodalash usullarini o'zlashtiradi. 5-6 yoshda allaqachon bolalar bilan unli va undosh tovush nima ekanligini aniqlash kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish katta hajmli tushunchadir. Grammatik mazmunga ega bo'lgan dialogik o'yinlar, mashqlar va muammoli vaziyatlar - bolalar nutqining grammatik jihatdan to'g'riligini, ularning grammatik shakllar sohasidagi qidiruv faolligini rivojlantirishning zarur shartlari hisoblanadi. Shuningdek, bolalar nutqidagi qator grammatik xatoliklarning mavjudligi bolalarning o'zlari qo'llayotgan grammatik shakllar ma'nosini tushunishlari, ammo hali ularni nutqda qanday qilib qo'llashni esda saqlab qolmaganliklari - ya'ni, nutqiy me'yorlarni o'zlashtirib olmaganliklaridan dalolat beradi. Bolalar «o'z» so'zlarini o'zlari o'zlashtirib ulgurgan so'zlarga o'xshatib hosil qiladilar. Bunga hayotdan misollarni juda ko'plab keltirish mumkin: chunki, normal rivojlanayotgan har qanday bola o'z so'zlarini «ijod qiladi». Grammatika deganda, biz nutqiy faoliyat natijalarini tavsiflash va tartibga solish uchun lingvistlar tomonidan o'ylab topilgan qoidalar majmuini emas, balki fikr bildirishni vujudga keltirish va boshqalarning bildirgan fikrlarini tushunish uchun zarur bo'lgan bilimlar umumiyligini tushunamiz. Grammatikani tadqiq qilish nafaqat shunchaki qiziqarli lingvistik maqsadlar uchun zarur, balki u umuman fikrlash va bilish jarayonlarini keng tadqiq qilish uchun ham zarur qismidir. Olimlar ko'plab tadqiqotlardan kelib chiqqan holda til tarkibini bilish tug'ma qobiliyat emas, balki til rivojlanishi jarayonida bola qoidaga o'xshash narsalarni o'zlashtirib oladi va ular yordamida o'zining cheklangan tajribasini son-sanoqsiz gaplar tuzish hamda ularni tushunish darajasiga kengaytiradi, degan fikrlarni bildirmoqdalar. Bugungi kunda lingvistikaning vazifalaridan biri - ushbu qobiliyat tabiatini va mexanizmini

tushunishdan iboratdir. Bola to'g'ri so'z hosil qilishga intilgani holda doimo o'z nutqini tuzatib borishga harakat qiladi. Bola o'z fikr bildirishlarining sintaksisini ham aynan shu tarzda to'g'rilaydi. Uch yoshgacha bolaning lug'ati «turli» so'zlar hisobiga ortib boradi. Uch yoshdan keyin so'z yasovchi daraja etakchi darajaga aylanadi. Bolaning faoliyat ko'rsatish va muloqot sohasi jadal kengayib boradi va uni tavsiflash uchun leksik vositalar yetmaydi: bola so'z yasashga murojaat qilishga majbur bo'ladi. Agarda yangi hodisani ifodalash uchun ma'lum birlik mavjud bo'lmasa, bu holda mazkur birlik «ixtiro qilinadi», ammo aslida u yangidan emas, balki bola til tizimining so'z yasash darajasini tashkil qiluvchi ma'lum qoidalar asosida shakllantiriladi.

Bolalarga o'tgan zamon fe'lini tanishtirishni ular otlarning kelishik shakllarini o'zlashtirib olganlaridan so'ng amalga oshirish zarur. O'tgan zamon fe'llari oson o'zlashtiriladi va u bolalarning faol lug'ati tarkibiga kiradi. O'tgan zamon fe'llari materiallari asosida bolalar nutqiga fe'lni o'zgartirishning tur va son shakllari oson kiritiladi: yuvdi; yuvdik; chizdi, chizdik. So'ngra «bo'laman» fe'li bilan bola kelasi zamon shaklini o'zlashtirib oladi. Oddiy kelasi zamon fe'llari shakllari to'rt yoshlarga kelib bola nutqida paydo bo'ladi..Grammatik qator ustidagi ishlarni otlar bilan tanishuvdan boshlagan ma'qul, chunki, otlar nutqimizning yarmidan ko'pini tashkil qiladi. Bundan tashqari, otlarni o'zgartirish orqali nutqning boshqa qismlari ham, ya'ni: sifatlar - kelishiklar, turlar va sonlar bo'yicha; o'tgan zamondagi sifatlar va fe'llar - turlari va soni bo'yicha o'zgaradi. Bu vaqtga kelib bolalar «bitta», «ko'p» so'zlarini farqlay olishlari lozim. Turli narsalarni tanlab olganlari holda ular «bir», «bizning» so'zlarini mazkur predmetlar bilan kelishtirishni o'rganadilar.

Harakat belgisini tavsiflash uchun ular ravishlardan foydalanadilar, buning uchun bolalar ularni so'z birikmasi va gap qatorida qo'llaydilar: tez yurdi, sekin gapirdi, chapga burildi va boshqalar. Hayotining beshinchi-oltinchi yilini boshdan kechirayotgan bolalarda grammatik ko'nikmalarni shakllantirish maishiy muloqot jarayonida va ayni paytda predmetli mashg'ulotlarda maxsus nutqiy mashqlarni o'tkazishda, suratlar bilan ishlashda ro'y beradi. Mashg'ulotlar uchun taklif etilgan didaktik material zamon kategoriyalari, sonlar, shaxslar, fe'llarni o'zlashtirishga, nutqqa tugallangan va tugallanmagan ko'rinishdagi fe'llarni amalda qo'llashga yordam berishi zarur. Bolalarni amalga oshirilayotgan va amalga oshirib bo'lingan harakatlarni farqlashga o'rgatish uchun ularga tanish vaziyat bilan bog'liq holda aniq xususiyat baxsh etish lozim. Gap tuzishda «bugun», «hozir», «endi» ravishlarini hozirgi zamon fe'li bilan, «kecha», «anchadan buyon», «yaqinda» ravishlarini o'tgan zamon fe'li bilan bog'lash muhimdir. Turli yoshdagi bolalar uchun so'z hosil qilishning yetakchi darajasi o'zgarib boradi. Ilk yoshda bolaning nutqiy faoliyatida leksik daraja etakchi hisoblanadi: borliqning turli hodisalarini tavsiflash uchun bola o'z ixtiyorida mavjud bo'lgan leksik birliklardan foydalanishga harakat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 17-oktabr kuni "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish masalalari"ga bag'ishlab o'tkazilgan yig'ilishda so'zlagan nutqidan.
2. Maktabgacha pedagogika. O'quv-uslubiy majmua. Termiz-2018
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 29 dekabrda "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli Qarori.

4. Boboyorova G. Bolalarni maktabga tayyorlashda intyeraol usullardan foydalanish. Maktabgacha ta'lim j., 2007. 6-son. -14 b.
5. Soliev I. S. Factors of formation of information competence of future primary school teachers //Наука и просвещение: актуальные вопросы, достижения и инновации. – 2020. – С. 218-220.
6. Soliyev I., Akbarova M. MENYER KASALLIGINING KELIB CHIQISH SABABLARI VA ALOMATLARI //Models and methods in modern science. – 2023. – T. 2. – №. 2. – С. 98-100.
7. Ergasheva D. et al. FORMATION OF CORRECT READING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL PUPILS //Science and Innovation. – 2022. – T. 1. – №. 8. – С. 1675-1678.
8. Turg'unboyev B., Ergasheva D. MUSTAQIL ISHLARNI TASHKIL ETISH-BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARI O 'QUV-BILUV FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISH VOSITASI SIFATIDA //Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture. – 2023. – T. 3. – №. 1 Part 1. – С. 162-164.
9. Ergasheva D. BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARIDA TO 'G 'RI O 'QISH KO 'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B8. – С. 1675-1678.
10. Sobirovich S. I. et al. DUDUQLANISH KASALLIGINING KELIB CHIQISH SABABLARI VA UNING TURLARI //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 2. – С. 129-131.

**INNOVATIVE
ACADEMY**